ڕۆشنبیری کورد لە ناو دوکەڵ و ئاگردا.. ئیدریس مستەفا

نوسینێک لەسەر ڕۆمانی “کچانی دوکەڵ و ئاگر”ی ئاڤا هۆما

“زمان و شیوازی نوسین و ئاستی وێژەیی ئەو شتانەن کە ئارایشتی ڕۆمان دەکەن، بەڵام ئەو تێگەیشتن و چەمک و دەستەواژانەی لە سەر گرفت و کێشە و ڕووداوەکان دەردەبڕدرێن کرۆکی ڕۆمان پێکدەهێنن.”

ساڵی ٢٠٢٠، کاتێک ڕۆمانی “کچانی دوکەڵ و ئاگر”ی ئاڤا هۆما بڵاوبۆیەوە یەکسەر کڕیم و وەک هەر کوردێکی تر خۆشحاڵ بووم کە کچە کوردێک بە زمانی ئینگلیزی ڕۆمانێکی لەسەر کورد نووسیوە. دوای ئەوەی خوێندمەوە هەندێ تێبینی و ڕەخنەم لە لا دروست بوون. هەر ئەو دەم ویستم شتێکی لەسەر بنوسم بەڵام وازم لێهێنا و گوتم با پەلەی لێنەکەم و بۆ کاوێژ جارێکی تر دەیخوێنمەوە. دیارە لێرەدا بە هیچ شیوەیەک مەبەستم شکاندنی نوسەر یاخود ڕۆمانەکەی نیە بەڵکو وەک خوێنەرێک ئەوەی بەرچاوم کەوتووە و جێگەی ڕەخنەمە ئەوەم نوسیوە و بەس. ئەم ڕۆمانە دوای ماوەیەک وەرگێڕدرایە سەر زمانی کوردی و لە ناو خوێنەران و چاپەمەنی کوردیدا پێشوازیەکی بێ ئەندازەی لێکرا کە تا ئیستاش ستایش کردنی بەردەوامە لە لایەن میدیا و نوسەرانی فەیسبوک و هەندێ کەسانی سیاسی و چەند قەڵەم بەدەستێکی ترەوە. هەر ئەو پێشوازی و ستایشە بێ وێنەیە وەهای لێکردم کە دەبێ جارێکی دیکە بیخوێنمەوە بەڵام ئەمجارە دەبێ بە کوردی کردنەکەی بخوێنمەوە ئینجا بە تەواوی قسەی خۆمی لەسەر بکەم. لێرەدا دەمەوێ زۆر سوپاسی کاک شەفیقی حاجی خدر وەرگێڕی کوردی ڕۆمانەکە بکەم کە توانیتی بە زوویی بیگەێنێتە دەستم چونکە بەهۆی دووریەوە زەحمەت بوو لەو ماوەیەدا بە دەست من بگات کە دەمویست.

پێشبار: دەمەوێ ئاماژە بەوە بەدەم کە ڕۆمانەکە چونکە لەسەر ڕووداوێکی سیاسی و بابەگەلێکی سیاسی ترە بۆیە نوسینەکەی منیش زۆرتر سیاسی-ئەدەبیە وەک لەوەی بە تەنها ئەدەبی بێ وبەس. میدیا و چاپەمەنی و بەشێکی لە خوێنەران و ڕۆشنبیران پێشوازیەکی لەم ڕۆمانە کرد و ستایشێکی بێ وێنەیان پیاهەڵدا بەو ڕادەیەی کە بە شاکار و سەفیری ئەدەبی کوردی ناوبرا لە دەرەوەی وڵات. ئەمە بەخۆی بەڵگەی نەبوونی هزرێکی ڕەخنەگرانەیە لە نیوەندی ڕۆشنبیری کوردیدا چونکە کاتێک بە وردی ئەو ڕۆمانە دەخوێنیتەوە تێدەگەی بیری نوسەری

ئەو کتێبە قوڵ نییە و ڕووکەشیانە لەسەر چەندان بابەتی سیاسی و ڕۆژگاری ڕابردوو و ئیستە دەدوێ. تەنانەت کاتێک ناونیشانی ڕۆمانەکە و بەرگەکەی دەبینی و بە تەواوی لە خوێندنەوەی دەبیتەوە ئەو پرسیارەت لە لا دروست دەبێ ئایا ئەم ڕۆمانە شایەنی ئەو هەموو پیاهەڵدان و پێشوازییە بوو؟ بۆ من و بۆ زۆریک و بگرە بۆ ئەوانەشی کە ستایشیان کردووە ئەو پرسیارە دەبێ بکرێ ئایا ئەو ڕۆمانە گەر بە زمانی ئینگلیزی نەنوسرایە و نوسەرەکەی ژن نەبوایە ئایا ئەو بایەخەی پی دەدرا؟ هزری ڕەخنەگرانە نابێ گوێ بە جێندەری نوسەر یاخود لە ژیر ناوی فیمینیزم و دەرکەوتنی خامەی ژنانی نووسەر لە نیو ئەدەبیاتی کوردیدا ئەو خۆش و تێگەیشتنە ڕووکەشیانە نەبینێت کە لەو ڕۆمانەدا هەیە. مەسەلەی فیمینیزم لەوەدا نییە ژن نوسەر بێ بەلکو لە بەرهەمەکەدایە، ئاخۆ ئەو بەرهەمە چەند و چۆن لە ژن و مەسەلەی ژن دەدوانە جا نوسەر مێ بێ یان نێر، هەر ئەمەش کرۆکی فیمینیزمە. بابەتەکەی نەوی ئەو ڕۆمانە ڕەنگ بێ بۆ خوێنەری ڕۆژئاوایی شتێکی نوێ بێت بەڵام بۆ خوێنەری کورد ئەوەندە هەناو سووتێن نیە نەک لەبەر ئەوەی ڕووداوەکانی ناوی گرنگ نین بەڵکو هەر یەک لە ئێمەی کورد یان لە ناو بابەتی ناخهەژێنتردا بووینە یاخود لە بەرچاومان ڕوویداوە یان بەلایەنی کەمەوە بیستومانەوە و دەستوپێنجەمان لەگەڵدا نەرمکردووە. لە لایەکی ترەوە، ئەو ڕۆمانە ڕەچووە لە هەندە بابەتەدا کە تەواوی بەرهەمەکە دەخاتە ژێر مەنگەنەی ڕەخنەگەلەکەوە کە ئەستەمە ئەو ڕۆمانە شایەنی ئەو لایەق پیدانە بێت.

“نەوەی میللەتانی سەرکوتکراو مەراقیان خراپ دەبێت.” ئیبن خەلدون

ئێمەی کورد لە لایەنێکی زۆریدا دەکەوینە بەر ئەو تئیۆریە گرنگەی ئیبن خەلدونەوە. ئەو تیۆریانە دروستن کە یاخی بوون و ڕاپەڕین و شۆڕش بە یەکێک لە تایبەتمەندییەکانی میللەتی ژێر دەست دادەنێن، بەڵام کاتێک ئەو یاخی بوون و شۆڕشە نەیانگەیەنێت بە ئاسەی خۆی بەهەر هۆیەکەوە بێت ئەوا ئەو میللەتە هەر بە ژێر دەستەیی دەمێنێتەوە. لەو پرۆسە دوودرێژە ژێردەستەییەدا ئیرادەیەکی ئەوتۆی سەربەخۆی خۆی نامێنە و بواری هەر داهێنانێکی خودی خۆی لە دەست دەدا و بە ئەوەی بگات بە ئاستێک بەوانی تر دەبێ وەک ئەوان بکات و چاوی لەو ڕێگایانە بێت ئەوان ئاویان پێدا ڕشتووە. پێی وایە میللەتی سەردەست لە خۆیان لە پێشترن گەر بیەوە بە لای هەر داهێنان و عەقڵ و کارێکی بەرهەمهێنانەدا بە تایبەت فەرهەنگی و ئەدەبیدا بچێ ئەوا زۆرتر لاسایی میللەتی سەردەست دەکاتەوە.
دیارە ئەمە بەو مانایە نیە کە نەوەی میللەتی ژێر دەست ئەوە

چارەنوسەکەیەتی و ئیدی ئەوە حەتمیە، نا، بەڵکو داهێنان هەولدان و ماندووبوون و شەیدایی دەوێ و بەشێکی زۆر لە نەوە بن دەستەکان دەیانەوێ بگەن بە پلەیەک لە ناوبانگ دەرکردن وەک ئەوانی سەردەست و لەم راستایەشەوە لاسایی کردنەوە بەڵام بە چەندان شێوازی فێڵاوی و زۆرزانیانە جێگەی کاری داهێنانی خودی یان خۆماڵیانە دەگرێتەوە و ئەوەی لەو نەوەدا چانس بەم دەرکەوتوانە دەدات خوێنەری ئاست نزم و کەم ئەزمون و نارۆشنبیری میللەتە بن دەستەکەیە کە ئەوانیش وەک تینویەک بە قومێک ئاو حەز دەکەن نوسەرەکانیان ناوبانگ دەربکا و بەرهەمەکانیان وەربگێردرێتە سەر زمانانی تر و بە هەر نرخێک بێت دەستی پیوە دەگرن لەگەڵ ئەوەی هەندێکیان بشزانن ئەوانە زۆرتر نوسەری کۆپی و نەقڵن وەک لە داهێنان.
کاتێک فارس و تورک و عەرەب لە ژیر کاریگەری فەرهەنگ و کەلتوری رۆژئاوادابن ئاخۆ کورد دەبێ لە ج دۆخێکی لاسایی کردنەوەدا بیت. لەم سۆنگەیەوە هەم نوسەر و هەم نێوەندەکەش مەراییان تێکدەچێ و لاسایی کردنەوەی ئەوانی دی بە گرنگ و گەورە دەزانن. دیارە لێرەدا باس لە کاریگەری ناکەم چونکە کاریگەری داهینانەکان بەرهەم دەهێنێ؛ بەلکو باس لە لاسایی کردنەوە دەکەم ئەویش وەک وشەیەک و مانایەکی ئاسایی نا بەڵکو وەک چەمکێک کە داهێنان دەگۆڕدرێ بە نەقڵ، مەرایی و شتەکانی ئەوانی دی بە بەرز و گرنگ و خۆتیش بە نزم و کەم بایەخ تەماشا بکەی. لێرەدا داهێنان لە بواری ئەدەبیدا کەمتر بوونی دەبێ و کۆپی و نەقڵکردن دەبێتە خووی ئەدەبی. زۆربەی بەشەکانی ئەم نوسینەم لەبەر رەنگدانەوەی ئەم تئیۆرییەی ئیبن خەلدونە.

پەنابردن بە ستایشی نوسەرانی دی

لە پشتی بەرگی رۆمانەکەی ئاقا هومادا هەندێ کەسانی دیاری دنیای ئەکادیمی و سیاسی کوردی و فارسی و ئینگلیزی ستایشی بەرهەمەکەیان کردووە. نوسینی کورتە پەرەگرافێک یاخود چەند دێڕێک لە لایەن کەسانێکی دیارەوە لەسەر بەرگی دواوی کتێبێک یاخود لە لاپەرەکانی ئەوەڵی کتێبێک تارادەیەک باوە لە نێوەندە سیاسی و رۆشنبیریەکاندا بەڵام لەسەر رۆمان کەمتر ئەو عادەتە هەیە بەتایبەتی رۆمانێک کە بە شاکار ناوبرێ زۆر پێویستی بەوانی تر نیە لە بەرگەکەی شتی لەسەر بنوسن. مەبەستەکەش سێ هۆکارە: یەکێکیان بە نرخی بەرهەمەکە؛ دووەمیان تێگەیشتنی تیژپەڕیانە بۆ ئەو کتێبە و زۆر جاران بەهۆی شتێکی ئاوهاوە خوێنەر بڕیار لەسەر کڕینی کتێبەکە دەدات؛ لێرەوە ئەمە دەچین بۆ هۆکاری سێهەم کە مەبەست لە نوسینی کەسێکی ناودار لەسەر بەرگی کتێبەکە فرۆشیاری زیاتری بە دوادا دێت. ئەم

ئەخلاقیاتە زیاتر لە خاوەن چاپەمەنی و کتێبفرۆشە جیهانییەکانەوە بڕەوی پێدراوە بەڵام لە نێو کۆمەڵگەیەکی وەک ئێمەدا تەنها مەبەست لێی خۆدەرخستن و خۆهەڵکێشانە. پەنابردن بۆ ئەوەی نوسەرانی ناودار یاخود ناوی دونیای سیاست بهێنی و شایەدی لەسەر باشی ڕۆمانەکەی بدەن بەوەی دوو سێ دێڕیکت بۆ بنوسن، بە رواڵەت دیارە شتێکی گرنگ بێت بەڵام لە ناوەڕۆکدا مانایەکی پێچەوانە تری دەبێ. متمانە بەخشین بە ڕۆمانەکەت لە ڕێگەی کەسانی دیکەوە بەڵکو قورساییەک ببەخشێ بە کتێبەکە و خوێنەرانیش پێی سەرسام بن جۆرێکە لە گرفتی مۆراڵی نوسین. تەکلیفکردن لە کەسانی ناودار بەوەی شتێک لەسەر دوا پەڕەی بەرگی کتێبەکەت بنوسن و ئینجا بڵاوبکرێتەوە ئەوە هەمان ئەو زەلیلییە کە ئیبن خەلدون دەیڵی و من ئیقتیباسی ئەوەی لێدەکەم کە نەوەی بندەست ئەوەندەی بە دوای ناودەرکردنەوەیە ئەوەندە بە دوای داهێنانەوە یاخود بەرهەمێکی دانسقەوە نیە. ئەگەرنا ، کتێبی باش خۆی باڵ دەگرێ و پیویستی بە دەستەکانی تر نیە بچنە ژێر باڵی بۆ فڕین. تەنها ئەو بەرهەمانە بە دوای هەڵکێشان و ستایشەوەن کە گومانی داهێنانی لێدەکرێت وەک ئەوەی لەم پەرەگرافەی دادە ئاماژەی پێ دەدەم.

کچانی دوکەڵ و ئاگر یان کچانی دوکەڵ و ئێسکوپروسک

ساڵی ٢٠١١ ژنە نوسەری ئەمریکی، لەینی تایلەر، ڕۆمانێکی نوسی بە ناوی "کچی دوکەڵ و ئێسکوپروسک." کچانی دوکەڵ و ئیسکوپروسک ڕۆمانێکی سێیینەیە کە بەرگی دووەمی ساڵی ٢٠١٢ و بەرگی سێیەمی ساڵی ٢٠١٤ بڵاوبۆیەوە. بڕیاربوو بکرێ بە فیلم بەڵام تاکو ئێستا ئەو پرۆژەیە هەر وا ماوەتەوە. بەهەرحاڵ، ڕۆمانی خانمە ئەمریکییە: وەکو شوێن ئەو ڕۆمانە لە هەمان وڵات و کیشوەر بڵاوبۆتەوە کە ئاڤا هەمای لێدەژی؛ بە هەمان زمان کە ئینگلیزییە نوسراوە؛ و لە هەمان ئەو ساڵەدا هاتۆتە پەخش کردن کە ئاڤا هەما دەست دەکات بە نوسینی ڕۆمانەکەی چونکە وەک خۆی لە چاوپێکەوتنێکی دەنگی ئەمریکادا دەڵێ دە ساڵ بەو ڕۆمانەوە خەریک بووە هەرچەندە ڕۆژئاڤا کە روحی رومانەکە و تایتڵ و وێنەی بەرگەکەی و پاڵەوانی سەرەکییەکانی بەو هەوایە دەژین کە لە دەلاقەی ئەویوە دیت، ئەو کاتە بوونی نەبووە کە ئاڤا هەما دەستی بە نوسینی ڕۆمانەکەی کردووە. خوێندەوەی ئەو ڕۆمانەی خاتوو لەینی تایلەر لە لایەن حاڤا هەماوە شتێکی حاشا هەڵنەگرە چونکە هەمان دونیای ئەدەبی و ڕۆمانە و لە هەمووشی گرنگتر ژنە نوسەرەکە کە ئاڤا هەما باش ئاگای لە نوسەرە ژنەکانی ئەمریکا و کەنەدا هەیە. من خوێنەرێک و چاودێرێکی ئاسایی دونیای چیرۆک و ئەدەبم کە دەزانم ڕۆمانێکی ئاوها بەو شێوەیە هەیە، تۆ

بەڵی ئاقا هەما کە خۆی لە نێوەندەکەدایە، وەک کورد دەڵێن خۆی لە ناو ئاشەکەدایە، ئاگای لەو ڕۆمانە و ساڵەکەی و ناوەکەی و سکەچیەکانی ناوەوەی نەبێت؟

ڕۆمانی کچانی دوکەڵ و ئەسکوپروسک سەر بە ژانرێکی ئەدەبی فانتازیایە کە ڕووداوەکانی لەسەر خەیاڵ بونیاد نراوە و کاراکتەرەکانیشی خەیاڵین و زۆرتر لە چیرۆک و ئەفسانەی خەیاڵی یاخود خەیاڵی زانستی ئێستە دەچن. سەرباری جیاوازی ژانرە ئەدەبیەکە کەچی سکەچیە سەرەکیەکان و تایتڵ و تەنانەت ناوی کاراکتەریش ڕەنگی داوەتەوە لە ڕۆمانەکەی ئاقا هەمادا. ڕووداوەکانی ناو ڕۆمانە ئەمریکیەکە بریتین لە هەمان کێشمەکێش و شەڕ و ململانێیانەی کە لە ڕۆمانەکەی ئاقا هەمادا دەچنە پێشەوە بەڵام مرۆق لە لایەک و بونەوەری جانەوەر ئاسا و فریشتە لە لایەکی تر. کاراکتەرەکان لە یەک دەوربەری تەمەندا دەسوڕێنەوە. یەکێک لە پاڵەوانەکانی ڕۆمانی “کچی دوکەڵ و ئەسکوپروسک” ناوی کارەیە و حەقدە ساڵە و خوێندکارە لە بواری هونەردا و خولیای هونەریی هەیە بەڵام دەکەوێتە نێو گێژاوی شەڕ و هەراوە. بە هەمان شێوە لە ڕۆمانەکەی ئاقا هەمادا خولیای پاڵەوان بواری هونەرییە ، و یەکێک لە پاڵەوانە سەرەکیەکانیش ناوی کارەیە. هەڵوەستەکە لێرەدایە: ناونیشان هەمان ناونیشان، ڕووداوەکان لەیەکچوون، خولیا کان هەمان خولیان و بگرە ناوی پاڵەوانیش یەکە و ڕۆمانی کچانی دوکەڵ و ئەسکوپروسک دە ساڵ پێش ئێستا نوسراوە و ڕۆمانی کچانی دوکەڵ و ئاگریش وەک نوسەر خۆی دەڵێت دە ساڵی پێچووە تاکو نوسینەکەی تەواو بووە واتە ئاقا هەما لەو ساڵەوە دەستی بە نوسینی (کچانی دوکەڵ و ئاگر) کردووە کە ڕۆمانەکەی لەینی تایلەر(کچانی دوکەڵ و ئەسکوپروسک)ی تێدا نوسراوە، زمان هەمان زمانی ئینگلیزی و وڵات هەمان وڵات. پرسیار ئەمەیە: ئایا ئەمە گەر نەقڵ و کۆپی کردنی بەرهەمی کەسێکی تر نەبێ ئەی چییە؟ خۆزگە بمتوانیایە بوارێک یاخود چوارچێوەیەک بدۆزمەوە بۆ بەراوردکارییەک و تا لەوەوە بە تئۆری ئەدەبی بەراوردکاری شتیکی لەسەر بڵێین بەڵام نەوەی میللەتی سەرکوتکراو هەرچەندە ئەو نەوەیە لە دەرەوە بژی هەندەی بە دوای لاسایی کردنەوە و هەڵگرتنەوەی شتی ئەوانی دی دایە ئەوەندە بە دوای داهێنانی خۆیەوە نییە. دیارە ئەم نەخۆشیە زۆرێک لە ڕۆمانوسەکانی ئێمەی گرتەوە و لێرەدا نامەوێ ناویان بهێنم ، بەڵام نەوەی نوێ چ لە کوردستان و چ لە دەرەوە بە تایبەتر ئەوانەی لە جیهانێکی ئازادی دوور لە ژیان و چەمکی بندەستی و سەردەستی لە دایک دەبن یاخود گەورە دەبن دەبی ئاسان لەوە تێبگەن کە هەوەدان و شەیدا بوون

بە نوسینی داهێنەرانە و کەسێتییەکی ئەدەبی تەنها رێگەیە بە لە دایک بوونی بەرهەمی راستەقینەی خۆیان و شکاندنی ئەو کەمەربەندیە تئیۆریەی ئیبن خەلدون.

تێکشکانی دیالێکتیک لە ناوهێنانی رۆمانەکەدا

هەور دروست دەبێ، گرمە و هەورە تریشقە پەیدا دەبێ ئینجا باران دەبارێ. ئەم پلە یەک لە دوای یەکانە دیالێکتیکی سروشتیانەی پرۆسەی چۆنێتی باران بارینە بۆیە گەر کەسێک بیەوێ بەی باران پێش هەورە گرمە دەت ئەوا پێچەوانەی یاسا زانستی فیزیکی سروشت قسەدەکات کە بێ شک ئەمە هەڵەیەکی گەورەیە. کاتێک خانمە ئەمریکیەکە ناوی رۆمانەکەی خۆی دەنێ کچانی دوکەڵ و ئیسکوپروسک لەو یاسا دیالێکتیکیە تێدەگات کە دوکەڵ دووەم هەنگاوی دوای ئاگرە و ئیسکوپروسکیش سێیەم هەنگاوی ئەو یاسا فیزیکیەیە. واتە ئاگر دەکەوێتەوە و دواتر دوکەڵی لێ پەیدا دەبێ و ئیسکوپروسکەیش ئەنجامی ئاگرودوکەڵەکەن. بەڵام، ئاقا هەما چونکە تایتڵی رۆمانەکەی هەڵگرتەتەوە و ویستویەتی جەمالیەتێک بە ناوی رۆمانەکەی بدات بە بێ ئەوەی ئاگای لەوە بێت کە دیالێکتیکی سروشتی تێکشکاندووە لە ناوهێنانی رۆمانەکەیدا (دوکەڵ و ئاگر) بەوەی دوکەڵی پێش ئاگر خستووە لە کاتێکد ئاگر ئینجا دوکەڵ، هەر کات ئاگر کوژایەوە دوکەڵی لێ پەیدادەبێ.

ناکۆکی تایتڵ و بەرگ لەگەڵ ناوەڕۆکدا

کاتێک خوێنەر ناونیشانی رۆمانەکە و پۆستەری سەر بەرگەکەی دەبینی راستەوخۆ هزر و هەستی بەرەو ئەوە دەچێ کە ئەم بەرهەمە چیرۆکی کچان و ژنانی شەڕڤانانی رۆژئاڤایە لە کاتێکدا زەمینەی هەموو رووداوەکان ئێران و کەنەدایە و بە چرکەیەکیش و بستێک چیە لە زەمینەی ئەو رۆمانە نە لە رۆژئاڤا و نە لە قەندیل و نە لە هەرێمی کوردستانە و سێ لەسەر چواری شوێن لە رۆمانەکەدا ئێران و بەشەکەی تری کەنەدایە وەک شوێن. بەرگە کوردیەکەی وێنەی ئافرەتێکی جلک لەبەر کوردی چەک بە دەستە و بەرگە ئینگلیزکەشی، کە من هەمە، ئافرەتێک و وێنەی شاری خاپورکراوی کۆبانی تێدا نەخشینراوە، ئەم دوو شتە یەکسەر بە کێشەی رۆژئاڤا و نەبەردی کچان و ژنانی رۆژئاڤا نیشان دەدایت دژ بە هێزی چەکدارانی داعشی ئیسلامی. مەبەست لە پشت ئەم تایتڵ و بەرگەوە ئەوەیە کە خوێنەر رابکێشێ بەلای خۆیدا بە تایبەت خوێنەری ئینگلیزی چونکە شەڕی کچانی رۆژئاڤا بەرامبەر داعش دەنگدانەوەیەکی جیهانی لێکەوتەوە کە هاوسۆزی و پشتیوانیەکی بە وێنەی جیهانی بە دوای خۆیدا هێنا. وەک پێشتر

ئاماژەم پێدا ناوەڕۆکی ئەو رۆمانە پێچوانەیە لەگەڵ تایتڵ و بەرگەکەیدا چونکە خوێنەر چاوەڕێی ئەوەیە کە سەرگوزشتەی کۆمەڵەی کچی مەیدانی جەنگی رۆژئاڤا و ئەو زەمینە و دیمەنە ئاگر و دوکەڵاوییەی کە جیهان رۆژانە دەیانبینی لە شاشەی تەلەفزیۆنەکان و تۆڕە کۆمەڵایەتییە جیهانییەکانەوە. لە ناو رۆمانەکەدا باس لە خۆسووتاندنی کچان و ژنان دەکات بەڵام ئەوە دیاردەیەکە کە لە ناو کۆمەڵگەی ئێرانی و کوردستانی و رۆژهەڵاتی ناوەڕاستیشدا هەیە و لە رۆمانەکەشدا وەک کێشەی سەرەکی رۆمانەکە باس نەکراوە بۆیە ناتوانرێ ئەو خاڵە بکرێتە ناوونیشانی کتێبەکە.
ناولێنانی لەم شێوەیە هەر لە دوورەوە پەیامێکی نەرێیی دەنێرێ سەبارەت بەوەی وڵاتانی وەک ئێمە و مانان هەمووی شەڕ و ئاژاوەیە بەتایبەت زەمینەی رووداوەکان لە ئێرانە چونکە بۆ خوینەری دەرەوە یاخود ئینگلیز یەک قازانجێکی تێدایە کە رووداوەکە لە ئێران روودەدا و ئێرانیش وڵاتێکی نابود بووە لەسەر ئاستی جیهانی رۆژئاوا و چ خوێنەر و چ ئەکادیمیستی دەرەوەش ئەوەی لە راگەیاندنی وڵاتەکەیەوە وەریگرتووە و سیاسەتی ولاتەکەیان چییە سەبارەت بە ئێران کە چەندە وڵاتێکی دڕندەیە دژ بە ژن و دیموکراسی و مافی مرۆڤ جا هەر بابەتێک لەم بارەیەوە جێگەی پێشوازییەکی گەرم دەبێت. لە بەشەکانی تردا ئاماژەی زیاتر بەم خاڵە دەدەم. خاڵیکی تر هەر سەبارەت بە بەرگی کتێبەکە ئەوەیە کە زۆرتر سەبارەت بە شلەری کاراکتەرێ کە پاڵەوانێکی پلە خوارەوەی ناو رۆمانەکەیە و دەبێتە شەڕوانێکی رۆژئاڤا و جار ناجاری ناوی دەهێنرێ ئەگەرنا، لەیلا پاڵەوانی سەرەکی رۆمانەکە و پۆنتی سەرەکی هەموو رووداوەکانە.

بەرهەمی ئەدەبی یان گوتاری سیاسی

یەکێک لەو خاسیەتانەی رۆمانی پێ دەناسرێتەوە خاڵی بوونەتی لەوەی بە راستەوخۆ بە زمانێکی سیاسیانە قسان بکات. ئەم رۆمانە بە گشتی و بە دیاریکراوی لە چەند شوێنێکدا لە زمانی نوسەرەوە نەک گفتوگۆکانی نێوان کاراکتەرەکانەوە گوتاری سیاسی لاگیری دەدات کە بەخۆی ماکی رۆمان بوون کاڵ دەکاتەوە و دەچێتە سەنگەری نوسینەوەی گوتاری سیاسی. بۆ نموونە نوسەر دەبێ کامێراوانێک بێ و تەناه وێنەکان بگرێ و بگوازێتەوە بۆ خوێنەر نەک پێناسەی سیاسی بدات لەسەر شتەکان. دیارە کامیروانێکی کورد جیاوازی هەیە لەگەڵ کامێرەوانێکی رژێم چونکە کامێراکوردەکە لایەنە کوردەوارییەکە و پەلامار و سەرکوتەکە نیشان دەدات و ئەم راگواستنەوەیە بەخۆی شتەکان بۆ خوێنەر دەڵێ بێ ئەوەی هیچ رایەک و وەسفێکی سیاسی بدەیت لەسەر کەس و رژێم و رووداوەکان ئەگەرنا ئەوا لە شەوق و زەوقی

چیرۆک نوسین کەم دەکاتەوە. بەکارهێنانی دەستەواژەی وەک (پاسداری ریش پیس) هیچ زەروور نیە چونکە خودی وشەی پاسدار مانای سەرکوت و پەلامار و شەڕ دەگەیەنێ. بەردەوام دەبێت لەم دەستەواژانە و دەڵێ، لا٤٦٤، "ئاخر دەمەویست بە شکۆوە بمرم نەوەک دەستی هەیتەیەکی پیسی کۆماری ئیسلامی یان دزێک." کەچی لە لایەکی تر، لا ١٩٢، گلەیان لێدەکات بەوەی بێ ڕەحمن، وەک ئەوەی هەستی ڕەحمیان هەبووبێ، کە تەواو تامی وێژە لە دەقەکەدا نامێنێ "هەر لە گەترەش پاسدارە بێڕەحمەکانی ئێرانی تەقەیان." لە لاپەڕە ١٧٧ دەڵێ "پاسدار بە پاڵپشتی تانک و فڕۆکەوە کوشتاریان لە کورد کرد. کورد بە تەنیا مایەوە، لە سەر ئاستی نیشتمانی و نێودەوڵەتی فەرامۆش کرا." ئەمە جگە لە بەیاننامەیەکی سیاسی پارتێک هیچ مۆرکێکی ئەدەبی پێوە نیە. لە گوتاری سیاسی لە دژی ڕژێمەوە دەگۆڕدرێ بە بزواندنی هەستی نەتەوەیی کاتێک لە لا پەڕە ٣٩٣دا دەڵێ "ڕۆژێکیش دێ دزێکان دیواری زیندانەکە دەڕوخێنن و قوتابییەکانیش ڕێگەیان دەدرێ بە ئاشکرا مێژووی کورد بخوێنن. لەیلاش بەهێز دەبێ." لە یەک دوو شوێنی تریشدا، وەک سرودی ئەی ڕەقیب، کار لەسەر بزواندنی ئەم هەستە نەتەوەییە دەکات کە لە دونیای ئێستادا و لە گوتاری نەتەوەییشدا بە گشتی و لە باشوری کوردستان بە تایبەتی لە ژێر پرسیار و مەنگەنەی فەنابووندایە. نوسەر ئەوەندە ئەم خاڵەی بە گرنگە سرودی ئەی ڕەقیبی بە کوردی لاتینی نوسیوە لە ناو دەقە ئینگلیزیەکەدا کە ئەمە مانای سووربوونی ئەوە لەسەر ئەو گوتار و بزواندنی هەستە نەتەوەییە کە لە مانای وێژەیی بەرهەمەکەی کەم کردۆتەوە ئەمە جگە لەوەی ئاست نزمی هزری ناو ڕۆمانەکە دەگەیەنێ. بەڵام لە بەشەکانی تردا ئەم گوتارە سیاسیە نەتەوەیی نیشتمانیەی ئیهمال, وەڵا, دەکات و ئەو بزواندنی هەستە نەتەوەییە دەکات بە قوربانی بزواندنی هەستێکی تر لە وڵاتێکی تر کاتێک دیمەنی سروشتی و خانوو و شەقام و ئاستە تەکنەلۆجیەکەی دەبینێ.

ئایا ئەمە نەتەوەیەکی ژنکوژین؟

لە لاپەڕە (١٧١)دا دەڵێت ""من و تۆ قوربانیی دەستی شێتایەتیی نەتەوەیەکین، کە سزای ژنایەتی و هونەر دەدا و ڕێزیش لە دز و بکوژان دەگرێت." لێرەدا گەر بیوتایە ئەمە قوربانی دەستی شێتایەتی ڕژێمەکین یان حوکمەتێکن ئەوە دیاریکراو بوو کە مەبەستەکە ئاماژە پێکراوە بەڵام کە دەڵێت ئەمە قوربانی دەستی شێتایەتی نەتەوەیەکین ئەوە بە واتای نەتەوەی کورد دێت. گەر مەبەستەکە نەتەوەی فارسیش بێت ئەوا هیچ جیاوازیەک ناکات چونکە فەرهەنگ و کەلتوری نەتەوەی کورد و فارس نزیکن لەیەکەوە بە ئافرەت و مەسەلەی ئافرەت بوون. لە

ک□پ□ ئینلیزیەکەشدا سەیری ئەو وشەیەم کرد هەر ریک وشەی نەتەوەی داناوە. پێش ئەوەی لەسەر ئەم دێرە قسە بکەین ئەم پێشبارە پێویستە بۆ باشتر تێگەیشتن لە مەبەستەکەمان.

پیاوسالاری بیری باوی ناو هەموو کۆمەڵگەیەکە هەر لە رۆژهەڵاتی□و□ تاکو رۆژئاوا، بەڵام ئاستی ئەو پیاوسالاریە و ئەو یاسا و رێسیانەی لە وڵاتەکاندا چەند و چۆنە ئەوە رێژەکەی لە کۆمەڵگەیەکەوە بۆ کۆمەڵەگەیەکی تر دەگۆڕێت. نەتەوەی کورد و هەر نەتەوەیەکی تر نەتەوەیەکی ژنکوژ نیە و وەک هەر کۆمەڵگەیەکی تری دنیا پیاوسالاری و مەیلی کۆنەپەرستی تێدا هەیە بەڵام ئەوە هێزە سیاسی و ئادیۆلۆجیەکان کە دیاردەی کوشتن دەبەنە رێژەیەکی باڵا و ترسناک. هیزە کوردیەکان چ لە شاخ و چ لە شار ئەو پیاوسالاری و کۆنەپەرستیەیان بەرجەستە کرد لە سیاسەتی خۆیاندا بۆ بەرژەوەندیە سیاسی و حزبیەکانی خۆیان. نەتەوەی کورد و هەر نەتەوەیەکی تر نەتەوەیەکی ژنکوژ نیە و وەک هەر کۆمەڵگەیەکی تری دنیا پیاوسالاری و مەیلی کۆنەپەرستی تێدا هەیە بەڵام ئەوە هێزە سیاسی و ئادیۆلۆجیەکان کە دیاردەی کوشتن دەبەنە رێژەیەکی باڵا و ترسناک. هیزە کوردیەکان چ لە شاخ و چ لە شار ئەو پیاوسالاری و کۆنەپەرستیەیان بەرجەستە کرد لە سیاسەتی خۆیاندا بۆ بەرژەوەندیە سیاسی و حزبیەکانی خۆیان. هێزە سیاسیە کوردیەکانی هەرێم چ ئەوسا و چ ئێستاش بەکارهێنانی ژن و رسواکردنیان و تەنانەت کوشتنی ژنیان لە پێناو سوڵحێکی عەشایەریدا یاخود بۆ بەرژەوەندیە سیاسی و حزبی و شەخسی خۆیان ئەنجامدەدا.

کۆمەڵگە رۆژئاواییەکان کە نموونەی بەرجەستەی مافەکانی ئافرەتان و ئازادیە شەخسیەکانن لە دونیای ئێستای ئێمەدا، پیاوسالاری تێیدا زاڵە لە هەندێ ئاستی فەرهه□نگی و سەکسی و سیاسیشدا. ژنان کە مێرد دەکەن راستەوخۆ ناوی سێیەم یاخود لەقەبی مێردەکانیان دەکرێ بە ناویانەوە هەرچەندە کەسەکان ئازادن لەوەی ئەمە رەت بکەنەوە و ناوی خۆیان بەکاربهێنن بەڵام مەسەلەی موڵکایەتی ئابوری و سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئاینی زۆرتر بە لایەنی یەکەمدا دەیشکێنێتەوە. ژنان کەمترین بەختیان هەیە بۆ بوون بە سەرۆک کۆمار یاخود سەرک وەزیران بە تایبەت لە کیشوەری ئەمریکای باکور (کەنەدا و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا) خودی ئۆڤا هۆما لەوێ دەژی. بە درێژایی مێژووی ئەو دوو وڵاتە تاکو ئەم ساتەی من ئەم نوسینەی تیدا دەنوسم یەک ئافرەت نە لە ئەمریکا بووە بە سەرۆک و نە لە کەنەداش بوونە بە سەرک وەزیران. لە کەنەدا یەک جار ژنێک بە ناوی “کیم کامبڵ” بۆ ما□ی چوار مانگ بوو بە سەرۆک وەزیران ئەویش لە دەرئەنجامی

کێشەیەکی سیاسی ناوخۆی پارتەکەی لە ناو پەرلەماندا و دەشزانرا کە چوار مانگ بوار ماوە بۆ هەڵبژاردنێکی تر. لەگەڵ ئەوەی خەڵکی کەنەدا زۆر لێی رازی بوون بەڵام دەنگی نەهێنایەوە خۆی هەڵبژێرێتەوە بۆ سەرۆکی پارتەکەی و لەوەوە ببێتەوە بە سەرۆک وەزیران.

تێگەیشتن لە مەسەلەی پێشێلکردنی مافەکانی ئافرەتان لە ئاستە جیهانیەکەیەوە مانا پەیدا دەکات و خودی ناوچەکەی ئێمەش لەو ئاستەوە مانایەکی دروست پەیدا دەکات سەبارەت بە توندوتیژی دژ بە ژنان. (تێبینیەک بچوک، پێش ئەوەی ئەم باسە ئاماریە پێشکەش بکەم جیاوازی ژمارەی دانیشتوان لەبەرچاو دەگرم بەڵام ئەسڵی مەسەلەکە کوشتنی ژنانە و کاتێکیش کرۆکی بابەتەکە هاتە سەر کوشتن ئەوا رێژەی دانیشتوان دەبێ پلە دوو.) لە تازەترین راپۆرتی رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لەمەڕ توندوتیژی ژنانەوە ئەوەیە کە لە هەر سێ ئافرەتێک لە جیهاندا یەکێکیان لە رووی جەستەییەوە لە لایەن مێردەکەیەوە یان هاوسەرینەکەیەوە لێی دەدرێ و توندوتیژی سێکسی بەرامبەر دەکرێ. هەروەها راپۆرتەکە دەڵێ توندوتیژی نێوخۆیی وڵاتەکان زۆرن و ژمێریاریەکی بەرچاو و ورد لە بەردەستدا نین تاکو بە ژمارە بیخەنە روو. پرسیار ئەوەیە ئایا لەو سێ ژنەی کە یەکێکیان توندوتیژی جەستەیی و سێکسی دەرهەق دەکرێ تێ بەڕێی کۆمەڵگە رۆژئاواییەکانی تێدا نەبێ. تەنها لە وڵاتی کەنەدا، بە پێی سەرچاوەی رەسمی دەزگای ژمێریاری وڵاتی فدراڵی کەنەدا، کە لە ساڵی ٢٠٢١دا لە ٤٤٪ واتە لەهەر دە ژنێک چواریان بەرەو رووی توندوتیژی سێکسی و فیزیکی و تۆقاندنی سایکۆلۆجی و بە رێزی رەگەزی بوونەتەوە لە لایەن هاوسەر و هاوڕێ پیاوەکانیانەوە. لە ئەمریکا لە هەر چوار ژنێک یەکێکیان بەرەو رووی ئەو دۆخە دەبێتەوە کە لەوەی کەنەدا ئاماژەم پێکرد.
سەبارەت بە کوشتن، تەنها لە ماوەی ٣٦ رۆژدا لە وڵاتی کەنەدا لە یەکی مانگی چواری ٢٠٢٠ ەوە تاکو ناوەراستی مانگی پێنجی هەمان ساڵ ١١ کچ و ژن کوژراون بە دەستی پیاو، بەڵام لە هەریمی کوردستان “بە پشتبەستن بە ئاماری تۆمارکراو لە ناوەندی ئامار و بەڵگەنامەکانی ڕێکخراوی مافی مرۆڤی هەنگاو، لە ماوەی مارسی ٢٠٢٠ هەتا مارسی ٢٠٢١، لانیکەم ٢٩ ژن لە شارە جیاجیاکانی کوردستان کوژراون کە بە بەراورد لەگەڵ ساڵی ڕابردوو ٥ حاڵەت واتە ١٧٪ کەمی کردووە.”
میدیاکانی کەنەدا رۆژانە دیاردەی نەمان و کوشتنی کچان و ژنانی نەتەوە بومیەکان (هندیە سوورەکان) بڵاو دەکەنەوە.

لە نێوان ساڵانی ١٩٨٢ تاکو ٢٠١٢ زیاتر لە چوار هەزار ژن و کچی نەتەوەی بومیەکان کوژراون. هەر لەو ماوەیەدا بیست هەزار و سێ سەد و سیانزە کەس (٢٠٣١٣) کەس کوژراون یان خۆیان کوشتووە کە ڕێژەی لە ٣٢٪یان ژنانن. دیاردەی خۆکوشتن لە کەنەدا: لە ساڵی ٢٠١٨ دا لە کەنەدا ٥٨٠٠ حاڵەتی خۆکوشتنی هەبووە لە نیو گەنجاندا کە زۆربەیان لە ڕەگەزی مێینە بوون. لە شارۆچکەی وودستۆک لە ساڵی ٢٠١٦دا لە ماوەی چوار مانگدا گەیشتە ٥ کچی گەنجی تەمەن شانزە ساڵ و ژمارەکە خەریک بوو دەگەیشتە سەرووتر و پێشتریش شاری سارنیای دراوسێی توشی حاڵەتێکی ئاوها سەیر ببوون بەتایبەت شارەکە بە یەکێک لە شارە وەزع باشە ئابوریەکان دادەنرێت. ئەم حاڵەتە شێوانێکی لە کۆمەڵگەی کەنەدیدا دروست کرد و هۆکارە کۆمەڵایەتییە دوورەپەرێزیەکان و سۆشیال میدیا و باری تەندروستی و سایکۆلۆجی دەوری هەبووە لەم حاڵەتی خۆکوشتنانەدا. لە ئەمریکا، بە پێی سەرچاوەی ڕەسمی وەڵاتی ئەمریکا کە لینکەکەیم لەم نوسینەدا داگرتووە. لەو ساڵەوەی ئاڤا هەما دەستی کردووە بە نوسینی ئەم ڕۆمانەی تا تەواوبوونی ٢٠١٠- ٢٠٢٠ ژمارەی کوشتن و خۆکوشتنی ژنان بەرەو سەرەوە چووە. تەنها لە ساڵی ٢٠١٩ لە ئەمریکا ١٨٣٢ ژن کوژراون. لە ساڵی ٢٠١٩ دا ژمارەی خۆکوشتن لە ئەمریکا گەیشتەتە ٤٧٥١١ کەس کە ڕێژەی زۆرەکەی بەر ڕەگەزی مێینە دەکەوێت. ئەم هەواڵە و ئامارانە ڕێژانە و مانگانە و ساڵانە بڵاودەبنەوە گەر بە پێی لۆجیکی نوسەر بێت لە ڕۆمانەکەدا ئەوا هەموو نەتەوەکان دەبێ ژنکوژبن نەک هەر نەتەوەی کورد یان فارس. بۆیە تێگەیشتن لە مەسەلەی خۆکوشتن و کوشتنی ژنان و هەروەها پیاوانیش بەو شێوە روکەشی و قەتعیە لێک نادروستەوە و دەبێ خوێندنەوەی بابەتیانە و قوڵی بۆ بکرێت.

دیارە من لێرەدا ئەوە بە سفر ناکەمەوە کە ژنان لە کەنەدا و ولاتانی تری ڕۆژئاوا لە کۆمەڵەی مافی سەرەکی و گرنگدا بەهرەمەندن و قانونێک هەیە داکۆکیان لێدەکات لەبەرامبەر ئەخلاقیاتی توندوتیژیدا، بەڵام بەو مانایە نیە گەر بتەوێ لای خۆمان وەک دۆزەخێک بە ژنان پێناسە بکەی و ئێرە وەک بەهەشت، چونکە لە بەشەکانی دادە بە ئاشکرا داچەمینەوە بە دنیای ڕۆژئاوا لە لایەن نوسەرەوە دەبێتە زەلیلێک کە پاڵەوانی ڕۆمانەکەی، لەیلا، تێدا دەگەوزێ.

لە کۆمەڵگە ڕۆژهەڵاتیەکانی خۆمان دیارە ڕێژەی پیاوسالاریەکە زۆر بەرزە بەڵام هێشتا بەو رادەیە نیە کە ژنکوشتن ئاسایی بێت. نە لە

قانونی هیچ وڵاتێکی ڕۆژهەڵاتی و نە لە تێکستی ئاینیدا و نە لە فەرهەنگی کۆمەڵایەتی و هزری مرۆڤەکانیشدا ژنکوشتن کارێکی ئەوەندە ڕێگەپێدراو نیە و بگرە لە هەموو ڕووکیەوە حوکمی تاوانبارێتی بوون دەدرێ بەسەر بکەرەکەیدا؛ بەڵام ئایا تا چەند بکەر دەگیرێ و تا چەند حوکم دەدرێ و تا چەند کۆمەڵگە قبوڵی دەکەنەوە ئەوە مەسەلەیەکی ترە. لەگەڵ ئەوەشدا ژنکوشتن دیاردەیەکی کۆمەڵایەتیش نیە و بریتیە لە پەرچەکردارێکی کۆنەپەرستەتی و پیاوسالارانەی بەرامبەر ئافرەت ئەنجام دەدرێ.

گەر بە دیاریکراوی قسە لەسەر خۆکوشتنی ژنان بکەین ئەوا نوسەر دەبوو سەیرێکی دونیای ڕۆژئاوای بکردایە کە ئایا خۆکوشتنی ژنان لەوێ چۆنە. باسکردنی خۆکوشتنی ژنان لە وڵاتانی خۆمان و هانابردن بە یارمەتی لە وڵاتانی ڕۆژئاوا و کارکردن لە خوێنەری ڕۆژئاوایی بەوەی وڵاتی ئێمە وڵاتی خۆکوشتنی ژنانە یاخود ئێمە نەتەوەی ژن کوژین ئەوپەڕی بەیبردنێکی لاوازانە و بگرە هەزیلانەشە. گەر سەیری ژمێریاری خۆکوشتنی مرۆڤ بە گشتی لە ڕۆژئاوا و ژنان بە تایبەتی بۆت دەردەکەوێ کە ئەو دیاردەیە لە هەموو ولاتانی دنیا بوونی هەیە و وڵاتانی ڕۆژئاوا بەتایبەت ئەمریکا بەرزترین ڕێژەی خۆکوشتنی تێدایە هەروەک چۆن بەرزترین ڕێژەی ژنکوشتنی تیدایە. بۆ نموونە لە ئەمریکا، تەنها لە ساڵی٢٠١٨ کە سەنتەری کۆنترۆڵکردنی نەخۆشیەکان و پێشگیریکردنی یاخود بەرگرتن بڵاوی کردۆتەوە، ڕێژەی نزیک بە ٤٩ هەزار کەس بە هەموو تەمەنەکانەوە خۆیان وکشتووە و لەو ڕێژەیەدا ژمارەی خۆکوشتنی ژنان کە لە تەمەنی دە ساڵیە تێیدا یە تاکو حەفتاوپێنج ساڵی، نزیکە ١٢ هەزار دەبێت. بەڕێووبەرایەتی ئامار لە وڵاتی کەنەدا رایگەیاند کە تەنها لە ساڵی دا٢٠١٣ ڕێژەی خۆکوشتنی کچان و ژنان گەیشتە ١٠١٣. لەوانەبە ژمارەی دانیشوتانی وڵاتەکان شتێک بگۆڕێ بەڵام لێرەدا قسە لەسەر وڵات و میللەتانە وەک فەرهەنگ و عەقڵی پیاوسالاری نەک مەزندی دیموگرافی. خاڵێکی تر کە گرنگە ئاماژەی پێ بدەم خودی سیستەمەکەیە. سیستەمی سەرمایەداری لەهەر کوێیەکی ئەم دنیایەد بێت سیستەمێکی جیاوازخوازە و ئەم جیاوازی کردنەش پەلی هاویشتووە بۆ هەموو بەشەکانی کۆمەڵگە و ژیانی مرۆڤەکان و ژنانیش لەم نیوەدا زۆرترین بەش مەینەتیەکانی ئەو سیستەمەیان بەردەکەوێ. بەڵام بە وجودی کۆمەڵێ یاسا و ڕێسای قانونی کە لە دەستوری وڵاتدا چەسپاوە و بەهیزی جوڵانەوەی ژنان زۆرانبازیەکی باش لە مەیداندا هەیە لە بەرامبەر ئەو فەرهەنگە پیاوسالاری و سیستەمە ناڕێکیەی وڵاتەکەدا.

خوێنەری ڕۆژئاوایی و کوشتن و خۆکوشتنی ژنان لای ئێمە

کاتێک خوێنەری رۆژئاوایی ئەو وتەیە دەخوێنێتەوە هەم بێ تاقەت دەبێ و هەم دڵخۆشیش دەبێ. وەک مرۆڤێک پێی ناخۆشە کە گوێ بیستی ژن کوشتن ببێ لە هەمان کاتدا بەوە دڵخۆش دەبێ کە ژنانی وڵاتانی تر دەیانەوێ پەنا بهێننە بەر وڵاتانی رۆژئاوا وەک دوایین مەنزڵگەی رزگاربوونیان لە کاتێکدا ئەوەی لە بیردەجێ ریش□ی کوشتن و خۆکوشتن لە ولاتەکەی خۆی زۆر دۆخی باشتر نیە. دیارە ئەو روحی رۆژئاواییە خۆ بە زلزانیە ئەوە لە بیری خوێنەرەکە دەباتەوە کە لە ولاتەکەی خۆیدا دۆخی ژنان زۆر باش نیە لە حاست ئەو بارە قانونی و پێشکەوتنە شارستانی و بارە ئازادیە شەخسیەی بۆ ژنان فەراهەم کراوە. بەهەرحاڵ، نوسەر دەیەوێ لێرەدا پۆرتی کەلتوری نەتەوەیی خۆی بشکێنێ تەنها لەبەر ئەسەف خواردنێکی خوێنەری رۆژئاواییدا گوایە دنیای ئێمە دنیای کوشتنی ژنانە لە بەرامبەردا دنیای رۆژئاوا دنیای خاڵیە لە توندوتیژی ژنان. هەر بەم وتەیەی نوسەر کەتوتۆتە دژایەتیەکی ترەوە. ژیانی شلێر وەک کچێک لەو کچ و ژنە شەڕڤانانەی رۆژئاڤا نمونەیەکی بەرجەستەیە کە ئافرەت چ ج□نگ□ و رێگەیەکی گەورە و گرنگی هەیە لە نیو نەتەوەکەی خۆیدا کەچی لەولاوە ناوی نەتەوەکەی بە ژنکوژ دەزڕێنێ. هەر خودی چوارچێووەی رۆمانەکەی بە تایتڵ و بەرگ و چیرۆکەکانیەوە ئەوە نیشان دەدەن ئافرەت کرۆکی هەر جوڵەیەکی کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئەدەبی و ژیانەوە هەستانەوەیە.

داچەمینەوە بۆ دنیای رۆژئاوا

یەکەم: لەیلا بە کچی دوکەڵ و ئاگر دادەنرێت کە بە مانای بەرخودان و تێکۆشان دێت بەڵام بەشێوەیەک دەڕوخێ بە کارۆ دەڵێ “کارۆ، من ناتوانم لەم وڵاتە بمێنمەوە. وەنەبێ هەر لەبەر ئەوەبێ کە ڕەنگە لە هەر ساتێکدا شتێکم بەسەربێنن، نا. سوکوئاسان ناتوانم زیاتر بمێنمەوە، بەرگە ناگرم. هیچ شتێک بێرەوە نامبەستێتەوە. لەوەتەی هەم هەروا بووم، بەڵم جاران بیانوێکم هەبوو بۆ بەرگەگرتن، ئێستا بە دڵساردییەوە دەمەوێ لێی دەرچم. دەمەوێ بڕۆم، هەر کوێیەک بێ، تەنیا ئێرە نەبێ.” (لا٤٤٠) بۆیە بە ئاسانی رایەکەی کارۆ پەسەند دەکات کە نەچێتە هەریمی کوردستان یاخود نەڕوات بۆ لای شلێری کچە شەڕڤان و کۆچ بکات بۆ وڵاتی کەنەدا. کاتێکیش دێتە کەنەدا هێندە سەرسام دەبێ بە سروشت و خانوو و رێگەوبان و ئاستی تەکنۆلۆجیای کەنەدا تەواو شاگەشکە دەبێت. ئەوە راستە دیمەنی سروشتی و بینا و کۆشک و تەلار و ئاستی تەکنۆلۆجی وڵاتێک کاریگەری دادەنێ لەسەر کەسێک کە تازە دێتە وڵاتێکەوە بەڵام بەو رادەیەی لەیلا و لەو ئاستەوەی کە لەیلا کچێکی سادە و ساکار نیە و لە وڵاتێکیشەوە

نەهاتووە کە شارستانیەتەکەی ئێجگار لە خوارەوە بێت تاکو وای لێبکات دەم داچەقێنی بەرامبەر بە خانوویەک یان رێڕەوی شەمەندەنەفەرێک یاخود کردنەوەی دەرگایەک و بە مەتەڵیش لە قەلەمیان بدات و بڵێ "تەنانەت کردنەوەی دەرگاکانیش مەتەڵێک بوون بۆ خۆی؛ ئاخر لە ئێران وا ڕاهاتبووین هەر لە لایەکەوە بچینە ژوور، بۆیە لێرەش کاتێ دەگەمە بەردەم دەرگایەک، خۆڕسکانە ڕایدەکێشم لە جیاتی ئەوەی پاڵی پێوە بنێم." (ل٥٢٥)
کاتێکیش ڕێگای خێرامان بڕی و گەیشتینە شارە سەرنجڕاکێشەکە، پێستی ئەوانەی لە دەرەوە بە پیادە دەرۆیشتن سەرسامیان کردم. هەندێ لە ژنان مینیژۆپیان لەبەر بوو،هەندێکیشیان لەچکیان کردبوو. هەندێک لە پیاوان بۆینا باخیان بەستبوو، هەندێکیش تەنیا کراس. دیمەنەکە هەروەک ئەو فیلمانەی هۆلیود وابوو، ئەوانەی لە مەریوانەوە دیبوونم. لێ ئەم جارەیان خۆم لە ناو فیلمەکەدا بوم."

لە شوێنێکی تردا "ئێمە گەیشتینە خانوویەکی کەشخەی پەنجەرە گە ورە لە نۆرس یۆرک. هەوڵمدا سەرسامیم بشار□م□وە، دیکۆری خانووەکە و ڕاخستنەکەی بە شێواز و مۆبیلیاتێکی ناوازەی بە چەشنێک بوو، جارێکیان لە کۆشکی دوایین شای ئێرانم بینیبوو."
هەر ئەم هۆیەشە وای ل□ دەکات زوو رابی□ت لەگەڵ کەنەدادا و هەموو خەمی رابردووی بڕەوێنێتەوە و بڵێ "دەکرێ خۆگونجاندن فریادڕەسی ژیان بێ." یاخود بڵێ "گونجاندن و ئەهلیبوون. پێتواوو ئەمانە بزمارن ل□ تابوتی داهێنان دەدرێن و بکوژی پرسنین. خۆ ئەگەر هێزی لەگەڵڕاهاتن نەبووایە، دەمێک بوو ل□ پەلوپۆکەوتبووم." (ل٥٢٥)
کاتێک خوێنەری رۆژئاوایی یا کەنەدی کە شتێکی وادەخوینەوە تەزووی خۆشی بە لەشیاندا دێت کە خەڵکی تازەهاتوو بەتایبەت رۆژهەڵاتی ناوەارستی ئاوها ستایشی ولاتەکەیان بکات چونکە تێڕوانینی ئەوان بۆ ئێمە ئەوەیە کە ئێمە لە جیگایەکی وێرانەوە هاتووین و شایەنی بەزەیین. دیارە لێرەدا من نەهی لەسەر مافی هاوڵاتی بوون و رێزگرتنی ئەندامبوونی هەر کەس لەو کۆمەلەگەیدا ناکەم، بەڵکو من ئاماژە بەو خالە دەدەم هەر کات مەسەلە بێتە سەر جیاوازی یان بەراوردکاری وڵاتەکان و شارستانیەتەکان ئەوا ئێمە وڵاتی شەڕ و ئاژاوەین و شارستانیەتێکی دواکەوتوومان هەیە بە چآو ئەوانەوە.
دووەم: ئەو گفتوگۆ سیاسیانەی لەیلا لە کەنەدا لەگەڵ کاراکتەرەکانی تردا ئەنجامی دەدات
داچەمینیەوەیەکی تەواو ب□ عەقڵی رۆژئاوا. کاتێک خوێنەری رۆژئاوایی زۆر کەیف خۆش دەبن بەوەی گوێ لە چیرۆکی مەرگەساتاوی ئێمەبگرن کە بەسەرماندا هاتووە و وڵاتەکانی ئەوانمان بە دواین

مەنزڵگەی خۆمان داناوە وەک جێگەیەکی فریادڕەسی ئێمە. واتە وڵاتانی ئێمە هەردەم شێوەشێوەی تێدایە و جێگەی ژیان نییە و ژیانی ئارام و خۆشگوزەران لە وڵاتانەکانی ئەواندایە؛ لە کاتێکدا ئەوەی بەسەر ئێمەدا هاتووە گەر هەمووی نەبێ ئەوا زۆربەی زۆری لەژێر سەری حکومەت و دەوڵەتەکانی ئەواندایە.

ستایش کردنی هەرێمی کوردستان

ئەم پەرەگرافە زۆر بە ڕەخنەیەکی سیاسی دەنوسم جونکە ستایشەکانی ئاڤا هەما بە هەرێمی کوردستان وادەخوازێت. ئاڤا هەما لە ڕۆمانەکەیدا لە لاپەڕەکانی (١٣٩، ٤٣٢، ٤٤٦، ٤٤٩) ستایشی هەرێمی کوردستان دەکات بەوەی کە هەرێمەکی گەشەکردووە، روو لە گەشە و سەلامەتترە لە چاو وڵاتێکی وەک ئێرانەوە.
هەرێمی گەشەکردوو، روو لە گەشە: بۆ هەر کەس ئەوە ئاشکرایە کە هەرێمی کوردستان یاخود باشوری کوردستان یەکێک لە هەرە دەسەڵاتدارێتییە خراپ و گەندەڵەکانی نەک هەر کوردستان و ناوچەکە بەڵکو جیهانیشە. تەنها گەر باری ئابوریەکەی سەیر بکەی ئاخۆ لە وڵاتێکدا سەڵکە تورەک، دەسکەک سەوزە، یان تەماتەیەک نەڕوێنرێ یاخود کارگەکان نەبووبن بە شوێنی بەرهەمهێنانی پیشەسازی نەخرێتە بازاڕەوە و نەبن بە یەکێک لە پایەی ئابوری وڵات ئاخۆ گەشەی چ دەبێ هەبێ. دیارە خەڵک و جوتیار هەن و دەتوانن ئەو پایە ئابوریە کشتوکاڵییە وەک گەوە بگەشێننەوە بەڵام سیستەمی سیاسی دەسەڵاتدارێتیەی کە ئاڤا هەموو زۆر ستایشی دەکات زۆربەی بەرهەمە کشتوکاڵییەکانی وڵاتانی وەک ئێران و تورکیا دەهێنی چونکە بازاڕەکەی خۆیانە و قازانجی خۆیانی تێدایە لەو هاوکێشەیە. ئێستا لە کوردستان خەڵک خۆیان خەریکی گەشاندنەوەی هەندێ بواری ئابوری هەن بەڵام یان ڕێگریان بۆ دروست دەکرێ یاخود بەختی بازاڕیان کەمترە بەهۆی نزمی نرخ لەسەر شتومەکی دەرەوە. دیارە ئەم باسە زۆر ئاسانە و هەموو تاکێکی کەمێک شتی لە بارەوە دەزانن.
لە مێژووی سی و یەک ساڵەی دەسەڵاتدارێتی ئەو ولاتە هەریم یەکێک لە خراپترین بارودۆخی ئابوری وڵاتی تێپەڕاندووە و ئەوەی تێیدا گەشەی کردووە تەنها گرفان و بازاڕی کەمەڵە مافیای ئابوریین و پرۆژەکانیان جگە لە دروستکردنی کەمەڵەی باڵەخانی بەرز و مۆڵی گەورە و هەندێ کەناڵی سەتەلایتی هونەری و ئاینی کە یەکەمیان بەرەڵایی و دەبەنگی بەرهەم دەهێنێ و دووەمیشیان تەنها کۆنەپەرستی و رق و کینە بەباودەکاتەوە، هیچی ترنیە. محەمەد حەسەنەین هەیکەل (١٩٢٣-٢٠١٦) یەکێک لە گەورە نوسەر و جاودێرە سیاسیە بە تواناکانی میسر و ولاتانی عەرەبی و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستیش کە خاوەنی چەندان

کتێبی گرنگە لەبارەی عێراقی دوای سەدام حسێنەوە دەڵێت “ئەوانەی حوکمی عێراق دەکەن (بێگومان هەرێمی کوردستانیشی تێدایە) دوورونزیک پەیوەندیان بە ئیدارەکردنی وڵات و سیاسەت و ئابوریەوە نیە بەڵکو کۆمەڵی تاڵانکەرن و وڵات وەک بانکێک دەبینن لەسەری دەژین.”

گەر لە ئاستە فەلس□ف□ سیاسیەکەیدا باسی بکەین شێوەی حوکمڕانی لە کوردستان (کلیپتۆکراسی)یە. پرۆفیسۆر جەیمس شارمان لە زانکۆی کامبریج د□□□ کلیپتۆکراسی جۆرێکە لە حوکمڕانی کە سەرکردە سیاسیەکانی ئەو وڵاتە خەریکی دزی کردنن لە خەزێنەی وڵاتەکە. بۆ هەر جاودێرێکی سیاسی و رۆشنبیرێک و نوسەرێک دەزانێ کە لە هەرێمی کوردستاندا لە ماوەی سێ دەیەدا تەنها کلیپتۆکراسەکان حوکمیان کردووە و هیچ پرۆژەیەکی نەتەوەیی و نیشتمانی لە ئارادا نەبووە و نیە و تەنها پرۆژە هەبێ کوشتنی هەر مەیل و روحێک و کەلتورێکی نەتەوەیی و نیشتمانیە. واتە مانای “گەشە و روو لە گەشە” نەک هەر لە سەر ئەرزی واقع بوونی نیە بەڵکو لە بیروهزری مر□قی کوردیشدا سڕآوەتەوە. لە ئاستە سیاسیە کۆمەڵایەتیەکەیدا بەو جۆرە حوکمڕانیە لە ولات دەوترێ مافیای سیاسی یاخو مافیای ئیداری و ماڵی و هەر دوو هێزە دەسەلاتدارەکە و ئەوانی تریش جگە لەم پێناسە سیاسیە کۆمەڵایەتیە شایانی هیچ ناولێنانێکی تر نین.
لەساڵانی دووهەزارودەیەکان پرسیار لە ئابوری ناسی بە توانای رۆژهەڵاتی کوردستان کە ناوی “بایەزی مەردۆخی”یە دەکەن کە لێکۆڵێنەوەیەک پێشکەش بکات سەبارەت بە باری ئابوری هەرێمی کوردستان. دوای گەڕان و لێکۆلێنەوەیەکی ورد سەبارەت بەو تەنگژە ئابوریەی هەرێم و ئەو داهاتەی دەست هەرێم دەکەوێ گوتبووی: ئەو داهات و پارەیەی د□س□□□اتدار و حکومەت و دەوڵەتە یەک لە دوای یەکەکانی ئێران لە شەڕی چاڵدی□رانەوە، ١٥١٤، تاکو ئەو ساڵەی ئەو باسەکەی تێدا کردووە، حسابی بکەی هەمووی بایی ئەو چەند ساڵە کە دەسەڵاتی هەریم لە ماوەی دەسەلاتی خۆیدا دەستی کەوتووە؛ واتە داهاتی ٥٠٠ پ□نج س□د ساڵ بەرمابەر بە داهاتێکی بیست سی ساڵی و ئینجاکەش جیاوازیە چینایەتیە ماڵیەکان لە هەرێم لەوپەڕی چڵەپۆپەدایە کە لە هیچ شوێنێکی ئەم دنیایەدا نمونەی نیە. هەر خودی ئەو تەنگژە ئابوریەی وڵات هەر لە تاڵانکاری لە سەدا نەوەدی سامانی وڵات و رێژەی بێکاری و هەژاری و کۆچی بە کۆمەڵی ژن و منداڵ و گەنج و پیر بەرەو هەندەران ئەوە نیشان دەدەن کە نەک گەشەی ئابوری هەیە بەڵکو هەڕەشەی ئابوری هەیە لەو هەرێمەدا.
دیارە هۆکارێکی شەخسی نوسەر لە پشت ئەم ستایشەی هەرێمەوە هەیە.

لم دیی دوایــیـدا شپلکــی ب وروژمــی ســتایشکردنی هریمــی
کوردســتان ل نو خکی ئاســاییک و کســ سیاســی و نونــد
سیاســیکانی رژهـاتی کوردســتان دســتی پکــردوو. وک خک
ئاساییکی هست و سزی نتوایتی کوردییکی و بتایبت ل
دوای راگیاندن و ریفراندم ب دوتی سربخی کوردی ل لاین
پارتی دیموکراتی کوردستانو (پ د ک). وک نیوند سیاسیکانیان،
پیوندی ناجگیریکانی پارتی دیموکراتی کوردستان لگ کماری
ئیسلامـی ئـران ل نزیکبـوونوییکی ل نیــوان دســاتدارتی ل
هولر و هزی سیاسی رژهاتی کوردستان دروستکرد. ئاڤا هما خی
وک کوردکی رژهات و کن-پیشگرکیش ل کناکی میدیایی
شاری هولر و ئو باکگراوند شخسی و خزانی و کمایتیشی
تییـدا دژی ئو سـتایش دکـات ک خـک و هـز سیاسـیکانیان
دیکات. واتا ئاڤا هما لردا زرتر ل ژر کاریگریکی شخسی و
سیاسی و رتی باو و دوور ل تگیشتنکی بابتی ستایشی هرم
دکـات. لـردای ک نوسـر کسـتی خی ون دکـات و دب ب
گوتـاردر و سـتایشکر و پروپاگنـدکرکی سیاســی ک تواوی
رمانکی دخات ژر پرسیارو.
سلامتترین هرم: خای تر ک هر لو لاپرانی سرو هاتوو
گوای هرم شونکی زر سلامت ب ژیان ب تایبت ژیانی چالاکی
سیاسی و بگر سلامتتر لو وتی ئوی لی واتا ئران و لیلای
پاوان پ خش ل ژر دساتکی کوردیدا بژی باشتر. ل
راستیدا ئم تـوانین نک هر ئجگار ساویلکانی و زرتر ل
دیدی جورنالیست رژئاواییکان دچت ک شتکان زر ب روکشی
دبینن بکو نادروستیش. چن؟ ئایا کس هی شی هردوو هز
چکداریکی یکتی و پارتی ل بیر نب ک زیاتر ل د سا
وتیان ب شی خیانو گوزانی خون کرد. ئایا هیچ کس ل
ناوچی زرد و سوز دتوانن بقییک بکن لسر سرانی هردوو
بنماک. ئاڤا هما خی خکی کوردستانی رژهاتی با بگ و
پرسـیار بکـات و لکینویک بکـات ک ژمـاری تیرکردنــی
پشمرگکانی کوردانی رژهات ب کم و دیموکرایتو چند
ل ژیر سایی دساتدارتی هرمدا. ئایا ئاڤا هما دزان ک
بردومانکردنی زگز و کی بت شونی یاری کردن و رمبازنی
تپباران کردنکانی جیمهوری ئیسلامی. ل لایکی تر، ب پی چندان
راپرتی مافی مرڤی نتو یکگرتووکان و گشت رکخراو مدنی و
پیشیـی و کماتییکـانی تـر هریمـی کوردسـتان سـلامت نی ب
خکانک گر بیانو چالاکی سیاسی بکن یاخود داوای مافی ژیانی
خیان بکن وک نارزاییتیکانی مامستایان ئوا نک هر سزای

ئیداری بۆکو زیندانەکان و تەنانەت کوشتنیش چاوەڕێیانە. بەڵێ ئەو هەرەمە سەلامەتە بۆ هەر کەسێک گەر بیەوێ فزە نەکات و ئەو دۆخە قبوڵ بکات یاخود ستایشی دەسەڵاتەکەی بکات.

لێرەدا دەمەوێ بێمەوە سەر بابەتی ژنکوشتن. ئەم هێزە کوردیانەی کە ئێستا دەسەڵاتی ئەو هەرێمە کوردیە دەکەن بوونە سەرچاوەی ئەخلاقیات و بیروباوەڕی پیاوسالاری و لەوەتەی ئەوان هەن شتێک نیە بە ناوی مافی ئافرەت و ڕێزگرتن لە کەسێتی ئافرەت. زەمینەی کۆمەڵگەی کوردی زەمینەیەکی مەدەنیخوازە و چەندان ئافرەتی بەرهەمدەهێنا کە بەشداری "شۆڕشەکانیان" بکات چ نهێنی و چ ئاشکرا کەچی ئەو ژنانە هەراسان دەکران و بەرەو رووی هەمو وجۆرە کردەیەکی بێ ناموسی دەبوونەوە لە ناو ئەو هێزانەدا. لە دوای راپەڕینەوە تاکو ئێستا چەندان ژن بە دەستی ئەم هیزە کوردیانە کوژراون و بوونە قوربانی پیلانەکانیان دژ بە یەکتری. لە ناوەراستی ساڵانی نەوەدەکاندا شەپۆلێک لە کوشتنی ژنان دەستی پێکرد لە ژێر ناوی شەرەف و جاسوسی بۆ حکومەتی بەعس لە کاتێکدا هەموو هیزە کوردیەکان لە سەرەوە تاخوارەوەیان پەیوەندیان لەگەڵ بەعسدا هەبووە بە پێی ئەو نوسین و کتێب و دۆکیومێنتانەی خۆیان لە سەر یەکدی بڵاویان کردەتەوە. کوردستان ئێستا لەهەر کات زیاتر ناسەلامەتترین شوێنە بۆ کچان و ژنان. ئەو بارودۆخە ناهەموارە ئابوری و سیاسەتە خراپانەی ئەو هێزە کوردیانە کچان و ژنان کوردیان لەبەردەم چەندان جۆری هەڕەشەی کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و جەستەییدا راگرتووە. بە روانین لە مێژووی کۆمەڵگەی کوردی بۆت دەردەکەوێ کە بەهۆی سیاسەتی خراپی ئەو هێزە کوردیانەوە بارودۆخی کچان و ژنان گەیشتوەتە ئەوپەڕەی باری نالەباری و بێ رێزی و بێ دادی و بێ مافی کە خودی رێکخراوە ژنانیەکانی کوردستان ئاماریان هەیە لەو بارەیەوە. کچان و ژنان لەلایەک فەرهەنگی ئاینی ئئیخوانی و وەهابی کردویانە بە ئەسیری لەچک و حجاب؛ لە لایەکی تریش بۆتە بوکەشوشەیەکی سەکسی دەستی کەناڵە تیڤیەکان و کارە وەهمیەکانی کچانی مۆدێل و گۆرانی بێژ کە بە پارەی ئەو هێزانە دەڕواتە ڕێوە. ئەم دۆخەی کە هەیە بەرهەمی ئەو هێزە کوردیانەن کە ئاقا هەما ستایشیان دەکا بەوەی هەرەمەکەیان گەشە پێکردووە.

کان ئاوەکان یان کانی نەوتەکان؟: لە لاپەڕە ٥٤٤دا دەڵێ "سەدام حسێن کانیاوەکانی چیمەنتە رێژ کرد تا خەڵکەکە لە بێ ئاوی بمرن." ئەوەندەی بەو بابەتە بگەرێتەوە و زۆر جێگەی قسەوباس بە سەدام حسێن کانیاو و سەرچاوەی نەوتیەکانی چیمەنتەرێژ کرد ئەویش لەبەر چەند هۆیەک لەوانە: مەسەلەی ئاسایشی نیشتمانی، بە عەقڵی رژێمی

بەعس، کە ئەو ناوچانەی دوورە دەستن و نەتوانرێ دەستی دەوڵەتیان پێ بگات واباشترە سەری بنرێتەوە. هۆیەکی تر، هۆی ئابوری بوو کە عێراق نەیدەویست هەموو سامانی نەوتی خۆی دەربهێنێ چونکە لە لایەک نرخی نەوت هەرزان دەبوو لە لایەکی تریش ئەمە دژە بەرژەوەندیەکی دروست دەکرد لەگەڵ ڕێخراوی ئۆواپیکدا کە عێراق ئەندامێک بوو وە ئیستەش ئەندامەکە لەو ڕێکخراوە کە یەکێک لە بەندەکانی ئەوەیە ئاستی ڕێژەی بەرهەمهێنان دەبێ بە پێی ئەو خاڵانە بێت کە لە دەستوری ڕێکخراوەکە واژەی لەسەر کراوە. واتە هیچ دەولەتێکی ئەندام لە ئۆواپیک ناتوانێ سەربەخۆیان ڕێژەی دەرهێنانی نەوت بەرزبکاتەوە و دەبێ پەیوەست بێ بە ڕێکەتنامەی ئۆواپیکەوە. دیارە هەندێ جار سەرەڕۆییی ڕوو دەدات لە ناو دەوڵەتەکانی ئۆواپێکدا بەڵام ئەوە هەندێ حالەتە و ستراتیجیەت ئەوەیە کە ئەندامان دەبێ پێوەی پەیوەست ببن. دەوڵەتی عێراق ئەو دەم واتە ساڵانی هەشتاکان تەنها دوو ناوچەی گەورەی هەبوو کە نەوتی لێ دەردەهێنا ئەوانیش ناوچەی کەرکوک و بەسرە بوو و هەر بەم دوو ناوچەیەش ئابوری وڵاتی تارادەیەک باش و تێچووونی دوو شەڕی گەورە و ژیانی دکتاتۆری خۆی و خانەوادەکەشی پێ بەڕێوەدەبرد. ئێستا بیرە نەوتەکان ژمارەیان دە قات زۆرتر بووە بەڵام لەگەڵیشیدا دکتاتۆرەکان و دەستوپێوەندەکانیشیان دەیان و سەدان جار زیاتر بوون. لەگەڵ هەموو ئەو سەرچاوە نەوتی و سامانە سروشتیەی کە لە هەرێمەکەدا هەیە نەک هەر ناتوانرێ گوزەرانی خەڵکی هەرێمەکەی پێ بەڕێوەببرێ و لە هەرێمەکەدا ژیان ڕۆژ بە ڕۆژ تاڵتر دەبێ بەڵکو خەڵکی هەرێمەکەیان توشی قەرزێکی نێودەوڵەتیش کردووە. ئیتر نازانم نوسەر چۆن چۆنی باس لە هەرێمی گەشەکردوو یاخود هەرێمی ڕوو لە گەشە دەکات.

مانەوەی لەیلا دوای ڕۆیشتنی کارە

ئێران بە هەموو پێوودانگە نێودەوڵەتی و ناوخۆییەکانیشی بە وڵاتێکی پۆلیسی ناودەبرێ و خاوەنی یەکێک لە بەهێزترین دەزگا هەواڵگریەکانە و بە پلەیەک کە خەڵک هەواڵگری بەسەر یەکەوە دەکەن لە ماڵ بۆ ئەو ماڵ و لەم گەڕەک بۆ ئەو گەڕەک و شارە و شاریش. دروستکردنی حالەتێکی ئاوها لە نیو کۆمەڵگەدا سیاسەتێکی ئاسایی هەر دەسەلاتێکی پۆلیسیە و لە مێژووشدا و ئێستاش وێنەی زۆرە و خۆشمان ژیاوین لەو دۆخە پڕ ترس و نائارامیەدا. کاتێک کارە لەیلا بەجێ دەهێڵێ و لە خانوویەکی گەورەی ج[illegible]دا و لە ناو گەڕەکێکی دانیشتوانی وەک کۆمەڵگەی ئێرانیدا نیشتەجێی دەکات بە ماوەی ساڵ و نیوەک لە کاتێکدا پێشتر ناوی هەیە لە لای پۆلیس و بانگکراوە کە بچی بۆ لێکۆڵینەوە ئاخۆ چۆن ئەو هەموو ماوەیەی بە بێ هیچ تەنگ و

چەلەمەیەک بەڕێکرد. ئایا ئەستەم نیە کچێک خۆی بە تەنها لە خانوویەکدا بێ و رۆژانە یاخود هەفتانە بچێ بۆ بازاڕی و پیاسەکردن دەرودراوسێ چاودێری نەکەن یاخود هیچی لە بارەوە پرسیار نەکەن. ئایا پۆلیس و ئیتڵاعاتی ئێرانی ئەوەندە بە ئاسانی دەست بەرداری کچێک دەبێ کە باوکی زیندانی سیاسی بووە و براکەی لەسەر سیاسەت تازەگی لە سێدارە دراوە. ئایا هیچ بە دوایدا نایەن دوای ئەوەی پۆلیس پێی دەلێن خۆت بێی بۆ لامان باشترە ئەگەرنا خۆمان دێین دەتبەین. ئایا ئاوها بە ئاسانی لەیلا ساڵ و نیوێک ژیا لە خانوویەکی قاووباغڵەمە واته سەربەخۆ، و نە پۆلیس و نە ئیتڵاعات و نە دەرودراوسێ و موختاری گەڕەک واته هەواڵگری گەڕەک هیچی لە بارەوە نەزانی و دواتر بە ئاسانی لە رێگەی فڕۆکەخانەی تارانەوە سەفەری وڵاتی دەرەوە بکات بۆ یەکەم جار؟؟؟ ئەم پرسیارانە گۆمان لە گێڕانەوەیەک دەکات کە خەیاڵێک بە رەوانی دروستی کردبێ.

وەرگرتنی خەڵات

یەکیک لەو خالانەی بایەخی پیدەدرێ و ئەم رۆمانەی پێ هەڵدەکێشرێ گوایە خەڵاتێکی ئینگلیزی وەرگرتووە بە ناوی (ناتلیس). ناتلیس بوک یەکێکە لەو خەڵاتانەی لە وڵاتی ئەمریکا دەدرێت لە چەند بوارێکی نوسینی کتیبدا و چیرۆک و رۆمانیش یەکیکە لەو بابەتانە. نوسەرەکان بەرهەمەکانی خۆیان دەنێرن و لەو دەزگایە کەسێک یان دوو سێ کەس خەریکی خوێندنەوەی دەبن نەک لێکۆڵینەوەی، چونکە لێکۆلینەوە کاری خەڵکانی ئەکادیمی شارەزایە و لەم ولاتانەش کەسێک کە لە بوارێکدا تایبەت نەبوو خۆی نادات لە قەرەی بابەتێک کە هێ ئەو نەبێ. ناتلیس دابەش کراوە بەسەر دوو گروپدا ئەوانیش براوە ئاڵتونیەکان و براوە زیویەکان یاخود (ئەی و بی) ئنگلیزی. خەڵاتەکەی ئاڤا هۆما کەوتۆتە پلەبەندی دووهەمەوە کە زیویە. ئەم دابەشکردن و پلەبەندیە بۆخۆی سیاسەتێکی جیاخوازی و جیاکاریانەیە (دسکریمینەیشن بە ئینگلیزیەکەی) لە نێوان بەرهەمەکانی ئەو نوسەرانەدا کە خۆیان کتێبەکانیان دەنێرن. دیارە خەڵات پێدان هەرگیز بە مانای گرنگی و باشی و پڕ بایەخی کتێب نیە. ئەوە دروستە گەر خەڵات بە لایەنێکیدا گرنگ بێ و جێگەی خۆشحاڵی بێ ئەوا بە لایەنێکی سەرەکی تریدا بە مانای شاکار بوونی بەرهەم نیە بە هیچ کلۆجیک، بگرە ئەو نوسەرانەی زۆرتر خەڵات وەردەگرن شتێک هەیە لە پشتیەوەیە وەک کورد دەڵێ ئەم ماستە موویەکی تیایە. خەڵاتە جیهانیەکان هەموویان لە ژیر پرسیاری مۆراڵی و پرۆفیشناڵیدان لەوانە خەڵاتی نۆبڵ و ئۆسکار و تەواوی خەڵاتە رۆژئاواییەکان و رۆژهەڵاتیەکانێش چونکە هەموویان لە یەک رەگەزدا بەشدارن ئەویش دوو فاقەیی و رەگەزپەرستی یان

ئیرۆسێنتریکە.

خەڵات لە دنیای ڕۆژئاوا نادرێ بە بەرهەمێک گەر ناحەز یان دژ بێت بە سیاسەتی ڕەسمی ڕۆژئاوا یاخود ڕەخنەگرێکی قوڵ بێت بە دونیای ڕۆژئاوا. گلەیی و گازندە گرفتێک نیە وەک لەم ڕۆمانەی ئاڤا هەمادا دەیبینین کاتێک گلەیی لەوەدەکات کە کەنەدا ئەندامی پەیمانی ناتۆیە و تورکیاش وەک ئەندامێکی ناتۆ کورد دەکوژێ. سیاسەتی دژە کۆماری جمهوری ئیسلامی یەکێکە لە سیاسەتە ڕەسمیەکانی دەوڵەتانی ڕۆژئاوا و سیاسەتی دەوڵەتیش دەبێ بە عەقڵێک و مەرامێک و هەموو شتە ئینسانی و هەڵسەنگاندنی بەرهەمە ئەدەبی و هونەری و سیاسیەکان لەوەوە سەرچاوە دەگرن و ڕۆمانەکەی ئاڤا هەماش دژ بە ئێرانی جمهوری ئیسلامیە بۆیە خەڵات وەردەگرێ. گەر ئەم ڕۆمانە ڕەخنەگری جدی ڕۆژئاوا بوایە بەو مانایەی فایلەکانی ڕۆژیاوا هەڵبداتەوە کە ڕۆژئاوا لە پشت هاتنە سەرکاری "خومەینی و ئاخوندەکانی ئێرانەوە بوون کە دەکیومێنتەکان هاواردەکەن بە ئەم ڕاستیە ئەوا هەرگیز نەک هەر خەڵات بگرێ هەرگیز ئەو چەند دێرە لە ستایشی بە نەدەنوسرا لە بەرگی کتێبەکەیدا لە لایەن ئینگلیزەکانەوە چ ئەدیب و چ سیاسی. پاشان، لەو ولاتانەی ئەو خەلاتانەی لە دەدرێ بە نوسەرێک گوایە بەرهەمێکی ئینسان دۆستە یاخود داکۆکەری کێشەیەکی ئینسانی یان ژینگەیە ئەوا ئەو وڵاتانە خۆیان سەرچاوەی هەموو ئەو مەینەتیانەن کە کاراکتەرەکانی ناو ئەو ڕۆمان و چیرۆکانە پێوەی دەتلێنەوە. دروستکردنی هەندە دەزگا بە ناوی خەڵات و هونەر و ئەدەبیاتەوە جگە لە نەخشەیەکی مەبەستداری سیاسەتی وڵاتەکە هیچی تر نیە. تاکو ئیستا هیچ یەکێک لەو ڕۆمان و چیرۆکانە یاخود ئەو کتێبانەی خەڵاتیان وەرنەگرتووە کە ڕەخنەیان لە سیاسەت و دژەمرۆڤانەیی ولاتەکانیان گرتبێ. وەک تەرەفی ئەمە، تەنها ئەو کتێبانە خەلات وەردەگرن کە مەینەتیەکانی خۆیان تەنها وەک بەرهەمی دەسەڵاتە ناوخۆییەکانی خۆیان دەبینن و جیهانێکیش هەیە کە ڕووی تێدەکەن بۆ ڕزگاربوون و ئارامی ئەویش ڕۆژئاوایە. بۆ نموونە، ساڵی ٢٠١٠ کتێبێک نوسرا بە ناوی "دەست تێکەڵاوی حکومەتی بەریتانیا لەگەڵ ئیسلامی توندڕەو" ناوی نوسەرەکە مارک کێرتس"ە.

ئەم کتێبە بە بەڵگەوە باس لە پەیوەندی مێژوویی یەک سەدەیی بەریتانیا و ئیسلامیەکان دەکات کە چۆن بەریتانیا و دواتر ئەمریکا ئیخوان و ئیسلامیەکانی تری دروست کردووە و ئیستاش پشتیوانیان لێدەکەن. ئەم کتێبە نەک هەر خەڵات نەکرا بەڵکو حموکەتی بەریتانی ڕێگەی گرت لەوەی بڵاوببێتەوە و فشاری دانا لەسەر چاپەمەنیەکان کە بۆی جاپ نەکەن. ئەوە بوو دواتر کەسێک لەسەر حسابی خۆی چاپی کرد و

بڵاوی کردەوە بەڵام یەک میدیای ڕەسمی وڵاتان باسیان نەکرد یاخود بایەخێکی ئەوتۆیان پێ نەدا لەگەڵ ئەوەی وەرگێڕدرایە سەر چەندان زمان. نعوم چومسکی یەکێکە لەوانەی کە چونکە هەمیشە ڕەخنەگرە لە سیاسەتی دەوڵەتەکەی نەک هەر خەڵات وەرباگرێ بەڵکو لە لایەن میدیای ڕەسمیەوە یاخود مەین ستریم میدیاوە نیچ کات گفتوگۆی لەگەڵدا ناکرێ.
هەرچەندە ئەم پێوسیتی بە خەڵات نیە و چومسکی بەخۆی خاوەن شەخسیەتێکە کە هەموو میدیا ڕەسمیەکانی ولاتانی غەربی بە لایەک و خۆی بە تەنها بە لایەکی تر. دیارە ناوی تر زۆرن و کە نوسینەکانیان هەمووی دەربارەی ناعەدالەتی و سیاسەتی دژە ئینسانیانەی وڵاتە ڕۆژئاواییەکانە کەچی هیچ خەڵات ناکرێن.
دیارە لە رابردوودا زۆر لەو خەڵاتانە لە لایەن نوسەر و بەرهەمهێنەرەکانەوە ڕەتکراوەتەوە هەر لە خەڵاتی نۆبڵەوە تادەگات بە ئۆسکار و ئەوانی تر. لێرەدا ئاماژە بە یەکێکە لەو خەڵاتە "گەورانەی" دنیای هونەر دەدەم لە ئەمریکا بە ناوی خەڵاتی ئۆسکار کە ساکانە دەدرێت. لە دوو سێ سالەی رابردوو زۆربەی زۆری ئەکتەر و هونەرمەند و کەسێتیە ڕەشەکان بایکۆتیان کرد و بە خەڵاتێکی سپی پێستیان لە قەڵەمدا. دیارە پێشتریش خەڵکانی تر مەحکومیان کردووە و تەنانەت بە وەرگرتنی ئەو خەڵاتە نەچوون وەک ئەکتەر و هونەرمەندی دیار و بەناوبانگی دنیای فلیم و سینەما و شانۆ "مارلۆن براندۆ" لەسەر فلیمە بە ناوبانگەکەی (العراب) سالەی ١٩٧٢.
ڕەتکردنەوەی خەلاتەکەشی وەک ناڕەزاییەک بوو لە بەرامبەر ئەو فلیمانەی هۆلیوود کە نەتەوە بومیەکان "هندیە سورەکان" بە شێوەیەکی دڕندە و ناشیرین پیشان دەدات. لەسەر ئاستی هونەریش ئەم خەلاتە جیهانیانە گرفتی هەڵسەنگاندنی هونەریان هەیە کە پرۆفشنالێتیان دەخاتە ژێر پرسیارەوە.

یەک نموونە لەم بارەیەوە باس دەکەم. ڕۆمانی "خانمە بچوکەکان"ی لویس مەی ئالکۆت کرا بە فلیم و سالەی ٢٠١٩ بڵاوکرایەوە و ناوبانگێکی زۆری پەیداکرد کە باس لە دەورانی مێژوویی سەدەی نۆزدە دەکات. دوای ئەوەی خەڵاتی ئۆسکاری پێدرا کۆتە بەر ڕەخنەیەکی زۆری ڕەخنەگران و بینەران بەوەی لە دوو دیمەنی فلیمەکەدا بوتڵی ئاوی پلاستیکی و میتاڵ لە تەک ئەکتەرەکانەوە دانرابوون. ئەم هەڵە سادە و گرنگە و نەبینینی لەلایەن لیژنەی سەرپەرشتیاری ئۆسکارەوە گوایە ئەندامانی لیژنە هەموویان پرۆفیشنالی ئەکادیمی و هونەرین بە عەیب و عارێکی ئۆسکار لە قەلم درا. دیارە ئەمە یەکجار نیە کە شتی ئاوها ڕوودەدات بەڵام پەیامەکە ئەوەیە مەرج نیە ئەوەی خەڵات وەربگرە باشە و ئەوەی وەری نەگرە باش نیە.

لە دوایدا،

لەو رۆمانەدا چەندان چەمک و وشە و باس و خواسی ناسازی تێدایە کە باس زۆر هەڵدەگرن لەوانە چەمکی پێشمەرگە و رەهەندە مەرگدۆستی و دژە ژیاندۆستی و رەگە سیاسی و کۆمەڵایەتی و حزبی و نەتەوەیی و چینایەتییەکانی کە نوسەر زۆر روکەشانە و کلاسکیانە و لەسەر بنەمای هەست و سۆزێکی نەتەوەییانە وو دوور لە عەقڵییەتێکی رەخنەگرانەوە باسی ئەو وشەیە و ئەو چەمکەکەی کردووە. ئەم باسە هی شوێنێکی تایبەتترە و بۆ ئەم رۆمانە هەر ئەوەندە نوسینە بەسە دەربارەی.

-____________________

سەرچاوەکان:

کوشتنی ژن لە کەنەدا

https://www.bwss.org/eleven-cases-of-gender-based-violence-res/ulted-in-deaths-in-past-36-days-in-canada

لە هەرێمی کوردستان https://hengaw.net/so/news

کوشتنی ژنانی نەیتیق

https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/missing-and-murdered-indigenous-women-and-girls-in-canada

https://www.rcmp-grc.gc.ca/en/missing-and-murdered-aboriginal-women-national-operational-overview

ژن کوشتن لە ئەمریکا

https://www.statista.com/statistics/327462/women-murdered-by-m/en-united-states

خۆکوشتنی ژانان لە کەنەدا

https://www.suicideinfo.ca/resource/women-and-suicide/

خۆکوستنی لە ئەمریکا

United States: Suicide Injury Deaths and Rates per ,2016 100,000. (All Races, Both Sexes, All Ages)”. Retrieved March 3, 2018

https://www.cdc.gov/injury/wisqars/index.html

کلیپتۆکراسی

https://www.cam.ac.uk/kleptocracy

خکوشتنی گەنجان لە کەنەدا

https://www.thestar.com/news/investigations/2018/09/14/youth-s

uicide-is-like-a-cancer-experts-warn.html